

**ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ**

ՄԿՐՏՉՅԱՆ ՆԱՐԵԿ ՍԱՀԱԿԻ

**ՎՃԱՐԱՅԻՆ ՀԱՇՎԵԿՇՈՒ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ**

Ը.00.02 - «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն
և կառավարում» մասնագիտությամբ տնտեսագի-
տության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայց-
ման համար

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ-2018

Ատենախոսության թեման հաստատվել է ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտում:

Գիտական ղեկավար՝

տնտեսագիտության դոկտոր, դոցենտ
Հարությունյան Տիգրան Վլադիմիրի

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

Տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Աշոտ Խաչատուրի Մարկոսյան

Տնտեսագիտության թեկնածու
Էլյանորա Նորայրի Մաթևոսյան

Առաջադար կազմակերպություն՝

Հայաստանի ազգային ագրարային
համալսարան

Ատենախոսության պաշտպանությունը կայանալու է 2018թ. մայիսի 4-ին ժամը 15.00-ին Երևանի պետական համալսարանում գործող ՀՀ ԲՈՀ-ի տնտեսագիտության թիվ 015 մասնագիտական խորհրդում:

Հասցե՝ 0009, Երևան, Արմյան 52:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Երևանի պետական համալսարանի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2018թ. ապրիլի 3-ին:

**015 մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար,
տեխնիկական գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր**

Ա.Հ.Առաքելյան

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Արձանախոսության թեմայի արդիականությունը: Հայաստանի արտաքին տնտեսական գործունեության արդյունքում տեղի են ունենում տնտեսական հոսքեր դեպի հանրապետություն և հակառակ ուղղությամբ: Այդ հոսքերը արտացոլվում են երկրի վճարային հաշվեկշռում:

Վճարային հաշվեկշիռը բաղկացած է երկու հիմնական բաժիններից՝ ընթացիկ հաշիվ (հիմնականում ցույց է տալիս արտահանման և ներմուծման հետ կապված հոսքերը), և կապիտալի և ֆինանսական հաշիվ (ցույց է տալիս կապիտալի ներհոսքն ու արտահոսքը):

Տնտեսության արտաքին կայունության տեսանկյունից կարևոր ցուցանիշ է ընթացիկ հաշվի պակասուրդը ՀՆԱ-ի նկատմամբ: Միաժամանակ պետք է նշել, որ արտաքին աշխարհի հետ հարաբերություններում Հայաստանը համարվում է փոքր և բաց տնտեսություն ունեցող երկիր, ինչը նշանակում է, որ տնտեսական հոսքերի շարժը դեպի երկիր և երկրից դուրս հնարավորինս ազատականացված է:

«Հ կառավարության քաղաքականությունը արտահանման խթանման ուղղությամբ տվեց իր դրական արդյունքները՝ համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամից «Հ տնտեսության վերականգնմանը զուգընթաց տնտեսության արտաքին հատվածի բարելավումը ձևավորվեց նույնիսկ ավելի արագ, քան սպասվում էր:

Արտաքին պահանջարկի և արտահանման ծավալների աճի հետ մեկտեղ ավելացել են նաև Հայաստան ներհոսող տրանսֆերտները և գործոնային եկամուտները՝ նպաստելով ընթացիկ հաշվի պակասուրդի կրճատմանը:

Գործընկեր երկրներում տնտեսական աճի տեմպերի աստիճանական վերականգնումը, հետևաբար և եկամուտների աճը, ուղեկցվել է դեպի «Հ մասնավոր տրանսֆերտների վերականգնմամբ, որն էլ տնտեսությունում նպաստել է բնակչության գնողունակության և պահանջարկի ընդլայնմանը:

Համաշխարհային շուկաներում հումքային ապրանքների (հիմնականում նավթի) գների տատանումները իրենց ազդեցություն են թողել դեպի Հայաստան դրամական փոխանցումների ներհոսքի վրա: Ինչ վերաբերում է արտաքին միջավայրով պայմանավորված փոփոխություններին, ապա Հայաստանի հիմնական գործընկեր երկրներում տնտեսական ակտիվության տեմպերով պայմանավորված՝ արտահանման ծավալները գերազանցել են ներմուծման ծավալներին, ինչով էլ պայմանավորված է «Հ արտաքին առևտրի զարգացումները և դրանց ազդեցությունը ընթացիկ հաշիվ/ՀՆԱ ցուցանիշի վրա:

Ներքին տնտեսությունում տնտեսվարող սուբյեկտների գործունեության հեշտացմանն ու պարզեցմանն ուղղված բազմաթիվ միջոցառումների լազավորված դրական ազդեցությունը նպաստել է տնտեսական դաշտի աշխուժացմանը: Աշխատանքում իրականացվել է գործոնային վերլուծություն, որի արդյունքում հիմնավորվել է, որ ընթացիկ հաշվի պակասուրդի վրա նշանակալի ազդեցություն են ունեցել տրանսֆերտները, արտահանման և ներմուծման ծավալները: Ռեգրեսիոն հավասարումների միջոցով հաստատվել են դրված խնդիրները, որոնց լուծմանն ուղղությամբ առաջարկվել են հասցեական միջոցառումներ՝ ուղղված վճարային հաշվեկշռի բարելավմանը: Ներկայացված

հիմնախնդիրներով և դրանց լուծման ուղիներով էլ պայմանավորված է հետազոտության թեմայի արդիականությունը:

Հեղազոտության նպատակը և խնդիրները: Հետազոտության հիմնական նպատակն է վերլուծել վճարային հաշվեկշռի կառուցվածքը, այն պայմանավորող գործոնները և առաջարկել մեխանիզմներ՝ ուղղված վճարային հաշվեկշռի բարելավմանը:

Ներկայացված նպատակի բովանդակությունից ելնելով, աշխատանքում առաջադրվել են հետևյալ խնդիրները՝

- ուսումնասիրել վճարային հաշվեկշռի էությունը, սկզբունքները և կառուցվածք,
- մասնագիտական գրականության ուսումնասիրմամբ ներկայացնել վճարային հաշվեկշռի կառավարման մեթոդներն ու դրանց գնահատման մոտեցումները,
- գնահատել մակրոտնտեսական ցուցանիշների ազդեցությունը երկրի վճարային հաշվեկշռի վրա,
- առանձնացնել վճարային հաշվեկշռի ընթացիկ հաշվի կառավարման գերակայությունները ՀՀ-ում և արտերկրում,
- առաջարկել վճարային հաշվեկշռի վրա ազդող տնտեսական գործընթացների կառավարման արդյունավետության բարձրացման ուղիներ,
- համակարգել տնտեսական քաղաքականության առաջնահերթությունները վճարային հաշվեկշռի բարելավման գործում:

Հեղազոտության օբյեկտը և առարկան: Հետազոտության օբյեկտը ՀՀ վճարային հաշվեկշիռն է, իսկ հետազոտության առարկան՝ վճարային հաշվեկշռի կառավարման և դրա արդյունավետության բարձրացման հիմնախնդիրներն ու դրանց լուծման ուղիներն են:

Հեղազոտության տեսամեթոդական և տեղեկատվական հիմքերը: Հետազոտության համար տեսամեթոդական հիմք են հանդիսացել վճարային հաշվեկշռի արդյունավետության գնահատմանն ու բարձրացմանն առնչվող հայրենական և արտերկրյա հեղինակների աշխատությունները, հետազոտությունները, հրապարակումները, զեկույցները, այս ոլորտին առնչվող տեղական և միջազգային հետազոտությունների արդյունքները, հաշվետվությունները:

Հետազոտության տեղեկատվական աղբյուրներն են ՀՀ ԱՎԾ-ի, ԿԲ-ի, ՀՀ Ֆինանսների, Ներդրումների և տնտեսական նախարարությունների կողմից հրապարակած պաշտոնական վիճակագրական տվյալները, հրապարակումները և զեկույցները:

Հետազոտության ընթացքում վճարային հաշվեկշռի կառավարման գերակայությունների ուսումնասիրության համար կիրառվել են գործնային վերլուծության վիճակագրական մեթոդները, ռեգրեսիոն հավասարումները և «Ստատա» ծրագրային փաթեթը:

Հեղազոտության հիմնական գիտական արդյունքները և նորույթը: Հետազոտության արդյունքում մշակվել և ստացվել են տեսական ու գործնական նշանակության արդյունքներ, որոնցից նորույթ են պարունակում հետևյալները.

1. ՀՀ տնտեսության զարգացման գործում բացահայտվել են վճարային հաշվեկշռի վրա ազդող տնտեսական գործընթացները, ինչպես նաև մշակվել են մոտեցումներ՝ ուղղված վճարային հաշվեկշռի կառավարման արդյունա-

վետության բարձրացմանը:

2. ՀՀ տնտեսական քաղաքականության առաջնահերթությունների համակարգման արդյունքում մշակվել և հաշվարկվել է տնտեսաչափական ձևաչափ, որի արդյունքում հիմնավորվել են արտահանման, ներմուծման և մասնավոր տրանսֆերտների ազդեցությունը ընթացիկ հաշվի կառավարման գործում:
3. Մակրոտնտեսական ցուցանիշների համակարգման և գնահատման արդյունքում առանձնացվել են ընթացիկ հաշվի կառավարման գերակայությունները և առաջարկվել է իրականացնել հասցեական միջոցառումներ՝ ուղղված վճարային հաշվեկշռի բարելավմանը:

Հետազոտության արդյունքների գործնական նշանակությունը և օգտագործումը: Ատենախոսությունը ներկայացնում է ՀՀ վճարային հաշվեկշռի կառավարման գերակայությունների վերլուծության, ինչպես նաև այս ոլորտի արդյունավետության գնահատման ուղղությունների ներդրման հիմնախնդիրներին առնչվող ուսումնասիրությունների հիման վրա մշակված համալիր հետազոտություն, որն ունի տեսամեթոդական և գործնական նշանակություն:

Ատենախոսությունում վճարային հաշվեկշռի կառավարման գերակայությունների, առաջարկվող գնահատման մոտեցումները կարող են կիրառվել ոլորտը կարգավորող պետական մարմինների կողմից կարգավորման ուղղությամբ իրականացվող բարեփոխումների իրականացման ժամանակ

Հետազոտության արդյունքները կարող են օգտակար լինել նաև վճարային հաշվեկշռի բարելավման հիմնախնդիրներով զբաղվող հետազոտողների համար:

Հետազոտության արդյունքների կիրառումը կարող է նպաստել ՀՀ վճարային հաշվեկշռի կառավարման արդյունավետության բարձրացմանը տնտեսական բարեփոխումների արդի փուլում:

Արենախոսության արդյունքների փորձարկումը և հրապարակումները: Ատենախոսության հիմնադրույթները և ուսումնասիրության արդյունքները քննարկվել են ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտում:

Ատենախոսության հիմնական արդյունքներն ու բովանդակությունն արտացոլված են հեղինակի կողմից հրապարակված 6 (վեց) գիտական հոդվածներում:

Արենախոսության կառուցվածքը և ծավալը: Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացություններից, օգտագործված գրականության ցանկից և հավելվածներից: Ատենախոսության տեքստը շարադրված է 132 էջի վրա՝ ներառյալ օգտագործված գրականության ցանկը:

ԱՏԵՆԱՆՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Առաջաբանում հիմնավորվել է թեմայի արդիականությունը, սահմանվել են հետազոտության նպատակը և խնդիրները: Ներկայացվել են հետազոտության օբյեկտը և առարկան, տեսական և տեղեկատվական հիմքերը, գիտական նորոյթը և ստացված արդյունքների գիտագործնական նշանակությունը:

Արենախոսության առաջին «Վճարային հաշվեկշռի ձևավորման առանձնահատկությունները» **գլուխը** նվիրված է վճարային հաշվեկշռի էությանը, սկզբունքներին և կառուցվածքին, վերջինիս կառավարման մեթոդներին և գնահատման մոտեցումներին:

Վճարային հաշվեկշռը երկրի և մնացյալ աշխարհի միջև որոշ ժամանակաշրջանի ընթացքում կատարված տնտեսական գործարքների ամփոփ վիճակագրական ներկայացումն է: Գործարքները կարող են կապված լինել ապրանքների, գործոնային և ոչ-գործոնային ծառայությունների կամ ֆինանսական ակտիվների հետ: Ինչպես արդեն նշեցինք վճարային հաշվեկշռի հիմքում ընկած է ռեզիդենտության սկզբունքը: Երբ որևէ հայկական ընկերություն մեկ այլ հայկական ընկերության վաճառում է ապրանք, ապա դա վճարային հաշվեկշռում չպետք է գրանցվի, քանի որ գործարքը տեղի է ունեցել միևնույն երկրի ռեզիդենտների միջև: Սակայն, երբ այդ նույն հայկական ընկերությունը նույն ապրանքը վաճառում է ոչ-ռեզիդենտի, օրինակ՝ վրացական ընկերության, ապա դա պետք է գրանցվի և՛ Հայաստանի, և՛ Վրաստանի վճարային հաշվեկշռներում: Վճարային հաշվեկշռի առումով տնտեսվարող սուբյեկտը համարվում է այն երկրի ռեզիդենտ, որում գտնվում է իր տնտեսական շահերի կենտրոնը: Մասնավորապես՝ ֆիզիկական անձիք համարվում են այն երկրի ռեզիդենտներ, որում սովորաբար բնակվում են: Երկրից ժամանակավորապես (նվազ քան մեկ տարով) բացակայողները շարունակում են համարվել ծագման երկրի ռեզիդենտ: Օրինակ՝ զբոսաշրջիկները, սեզոնային աշխատողները կամ հարևան երկրում աշխատողները համարվում են ծագման երկրի ռեզիդենտ. այսպես՝ բազմաթիվ ֆրանսիացիներ ամեն օր աշխատանքի են մեկնում Ժնև, իսկ երեկոյան վերադառնում են Ֆրանսիա: Իսկ այն անձիք, ովքեր արտասահմանում են գտնվում ավելի քան մեկ տարի, դադարում են համարվել ծագման երկրի ռեզիդենտներ և դառնում են հյուրընկալ երկրի ռեզիդենտներ: Սակայն, արտասահմանում ուսման կամ բուժման մեկնած անձիք, անկախ ուսման կամ բուժման տևողությունից, շարունակում են մնալ ծագման երկրի ռեզիդենտներ:

Հայաստանի արտաքին տնտեսական գործունեության արդյունքում ձևավորված տնտեսական հոսքերը՝ դեպի հանրապետություն և հակառակ ուղղությամբ, արտացոլվում են երկրի վճարային հաշվեկշռում: IMF կողմից 2013թ. հրատարակված BPM6 ձեռնարկի Վճարային հաշվեկշռի միջազգային ստանդարտը կազմված է հետևյալ բաժիններից՝

1. ընթացիկ հաշիվ (հիմնականում ցույց է տալիս արտահանման և ներմուծման հետ կապված հոսքերը),
2. կապիտալի ու ֆինանսական հաշիվ (ցույց է տալիս կապիտալի ներհոսքն ու

արտահոսքը):

Արենախոսության երկրորդ՝ «Վճարային հաշվեկշռի կառավարման գերակայությունները տնտեսական բարեփոխումների արդի փուլում» **գլխում** ներկայացվել են մակրոտնտեսական ցուցանիշների ազդեցությունը երկրի վճարային հաշվեկշռի վրա, համակարգվել են վճարային հաշվեկշռի ընթացիկ հաշվի կառավարման գերակայությունները, իրականացվել է համեմատական վերլուծություն վճարային հաշվեկշռի կառավարման առանձնահատկությունների մասով զարգացած երկրներում և ՀՀ-ում:

Պետության վճարային հաշվեկշիռը, իրենից ներկայացնում է որոշակի ժամանակահատվածում տվյալ երկրի ռեզիդենտների և աշխարհի մնացած երկրների ռեզիդենտների միջև իրականացվող գործառնությունների ամբողջությունը: Ներկայումս տնտեսության գլոբալիզացիայի պայմաններում առավել մեծ կարևորություն է ստանում վճարային հաշվեկշռի ուսումնասիրությունը և դրա դերը տնտեսության զարգացման գործընթացում:

Ըստ ՀՀ ԿԲ կողմից հրապարակած տվյալների ՀՀ-ում ներմուծման շարունակական աճը ընդհատվել է միայն 2008-2009թթ.: Այսինքն՝ Համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի տարիներին, երբ ինչպես ամբողջ աշխարհում, այնպես էլ ՀՀ-ում դիտվեց տնտեսական անկում: 2008 թվականին ՀՀ ներմուծումը կազմում էր 5724,3 մլն ԱՄՆ դոլար, իսկ արդեն 2009 թվականին 4610,9 մլն ԱՄՆ դոլար: Իսկ տնտեսական կտրուկ աճ ՀՀ-ում դիտվել է 2006-2008թթ.:

Աղյուսակ 1.

2013-2017 թթ. պեղական բյուջեի հիմքում դրված հիմնական տնտեսական չափորոշիչները ՀՀ-ում¹

Չափորոշիչ	2013	2014	2015	2016	2017
Տնտեսական աճ (ՀՆԱ % փոփոխություն)	3.3	3.6	3.2	0.2	3.2
Ներդրումների մակարդակ (ներդրում/ՀՆԱ %)	22.3	20.9	20.8	20.2	19.1
Սպառման մակարդակ (սպառում/ՀՆԱ %)	99.1	97.6	91.2	90.4	90.2
ՀՆԱ ինդեքս դեֆլյատոր	103.4	102.3	101.2	100.0	101.7
Գնաճ միջին	5.8	3.02	3.70	-1.2	1.4
Գնաճ 12-ամսյա	5.6	4.6	-0.1	0.1	2.4
Պետական բյուջեի պակասուրդ/ՀՆԱ %	-1.6	-1.9	-4.8	-5.9	-2.8
Ընթացիկ հաշիվ/ՀՆԱ	-7.3	-7.6	-2.7	-2.8	-3.4

Ահա այդ տարիներին ընթացիկ հաշիվը գրանցել է ամենամեծ անկումը

¹ www.parliament.am/draft_docs5/K-1082_arajark/3.UXERC.../1.2.Uxerc.Mas.1b.doc

դառնալով մինչև -1608,9 մլն ԱՄՆ դոլար:

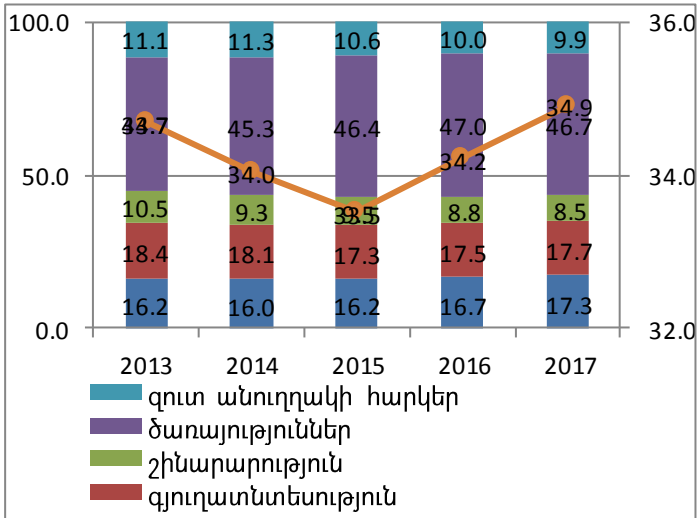
Աշխատանքում իրականացվել է գործոնային վերլուծություն՝ ըստ մակրոտնտեսական հիմնական ցուցանիշների և վճարային հաշվեկշռի առանձին բաղադրիչների: Ինչպես ներկայացվել է աղյուսակ 1-ում Համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամից հետո երկրի տնտեսական աճի կառուցվածքում տեղի են ունեցել որակական տեղաշարժեր ի օգուտ ավելի արտադրողական ճյուղերի: Տնտեսական աճին հետճգնաժամային տարիներին սկսել է առավելապես նպաստել տնտեսության արտահանելի հատվածը՝ արդյունաբերությունը և գյուղատնտեսությունը:

2015 թվականին տնտեսական աճը հիմնականում պայմանավորված էր տնտեսության արտահանելի ոլորտներով: 2015 թվականին 3.2% աճ է արձանագրվել, պայմանավորված հիմնականում գյուղատնտեսության 13.2% և արդյունաբերության 7.6% աճերով²: Նշված ժամանակահատվածում գյուղատնտեսության ոլորտի հաշվին ապահովվել է տնտեսական աճի 2.4 տոկոսային կետը, իսկ արդյունաբերությունը ապահովել է տնտեսական աճի 1.2 տոկոսային կետը: Ծառայությունների ճյուղն աճել է 0.6%-ով, տնտեսական աճին նպաստելով 0.3 տոկոսային կետով, շինարարությունը նվազել է 3.1%-ով՝ 0.3 տոկոսային կետով բացասական նպաստում ունենալով տնտեսական աճին:

Ամբողջական առաջարկի ճյուղային կառուցվածքում հետճգնաժամային տարիներին մեծացել է արտահանելի հատվածի³ մասնաբաժինը՝ կազմելով 2013-2015թթ. միջինում ՀՆԱ-ի 34.1%-ը: 2017թ. տնտեսությունը շարունակել է ընթանալ հետճգնաժամային տարիներին նախանշած ճանապարհով և տնտեսության արտահանելի հատվածը կազմել է ՀՆԱ-ի 34.9%-ը (**տես՝ գծապատկեր 1-ը**):

² Սույն պարբերության ցուցանիշները վերաբերում են տնտեսության ճյուղերում ստեղծված ավելացված արժեքին:

³ Արտահանելի հատվածի մեջ դիտարկվել են արդյունաբերությունն ու գյուղատնտեսությունը:

Գծապատկեր 1. Տնտեսության ճյուղերի տեսակարար կշիռները ՀՆԱ-ում 2013-2017 թթ. ⁴

Շտապով, կարելի է եզրակացնել, որ ՀՀ առևտրային հաշվեկշռի կարգավորման գործում անհրաժեշտ են թե տեղական, թե օտարերկրյա ներդրումները: Հարկ է նշել, որ կապիտալի և ֆինանսական շարժի հաշվում շատ փոքր տեսակարար կշիռ է կազմում պորտֆելային ներդրումները, որը հիմնականում պայմանավորված է ՀՀ արժեթղթերի շուկայի թերզարգացածությամբ: Կապիտալի ներհոսքը հիմնականում իրականացվում է օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների տեսքով:

Աշխատանքում ընթացիկ հաշվի վերլուծության համար հիմք է ընդունվել ՀՀ վճարային հաշվեկշռի նոր մեթոդաբանություն ըստ՝ ԱՄՀ, BPM-6 ձեռնարկի վերանայված պաշտոնական տվյալների վրա: Համաձայն վերջինիս արտահանման խթանմանն ուղղված՝ ՀՀ կառավարության քաղաքականությունը տվել է դրական արդյունքներ. համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամից ՀՀ տնտեսության վերականգնմանը զուգընթաց, տնտեսության արտաքին հատվածը արագ վերականգնվել է և շարունակում է բարելավվել:

Ըստ աղյուսակ 2-ի տվյալների, արտաքին պահանջարկի և արտահանման ծավալների աճի հետ մեկտեղ՝ ավելացել են Հայաստան ներհոսող տրանսֆերտները և գործոնային եկամուտները՝ նպաստելով 2013թ. արդյունքներով ընթացիկ հաշվի պակասուրդի կրճատմանը՝ մինչև ՀՆԱ-ի 10.5%: 2010-2014թթ. ընթացիկ հաշվի պակասուրդը ՀՆԱ-ի նկատմամբ՝ առանց պաշտոնական տրանսֆերտների, կազմել է 11.58% մակարդակ, իսկ 2015-2016թթ.,

⁴ https://www.e-gov.am/u_files/file/decrees/kar/2014/07/700_1mmmmmmm.pdf

ներառյալ՝ պաշտոնական տրանսֆերտների այն կազմել է համապատասխանաբար՝ 8,5% և 7,9 %: Ինչպես ցույց են տալիս աղյուսակ 2-ի տվյալները, 2017թ. ակնկալվում է ընթացիկ հաշվի պակասորդը կրճատել մինչև ՀՆԱ-ի 7,1% :

Աղյուսակ 2.

Վճարային հաշվեկշիռ (ՀՆԱ-ի նկատմամբ %)⁵

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
Ընթացիկ հաշիվ/ՀՆԱ	-14,2	-11,4	-12,0	-10,5	-9,8	-8,5	-7,9	-7,1
Ընթացիկ հաշիվ (առանց պաշտոնական տրանսֆերտների)/ՀՆԱ	-15,3	-13,1	-13,1	-11,7	-10,3	-9,1	-8,2	-7,3
Այդ թվում՝ եկամուտներ ուղղակի ներդրումներից/ՀՆԱ	-3,9	-3,7	-3,4	-3,1	-3,1	-3,1	-3,1	-3,1
Ուղղակի ներդրումներ/ՀՆԱ	-5,6	-4,3	-4,7	-3,4	-3,4	-3,5	-3,6	-3,7

* *կանխաբեռնում*

Կարելի է ենթադրել, որ ընթացիկ հաշվի բարելավմանը էապես կարող է նպաստել նաև ՀՀ Կառավարության հարկաբյուջետային քաղաքականության աստիճանական խստացումը՝ ի դեմս պետական հատվածի պակասորդի աստիճանական կրճատման:

Հետևաբար՝ երկրի տնտեսական կայունության ապահովման ենթատեքստում կարևոր նշանակություն ունի արտաքին հաշվեկշռվածության ուսումնասիրությունը, հնարավոր անկայուն շարժերը բացահայտելու և տնտեսական քաղաքականության համապատասխան քայլեր ձեռնարկելու համար:

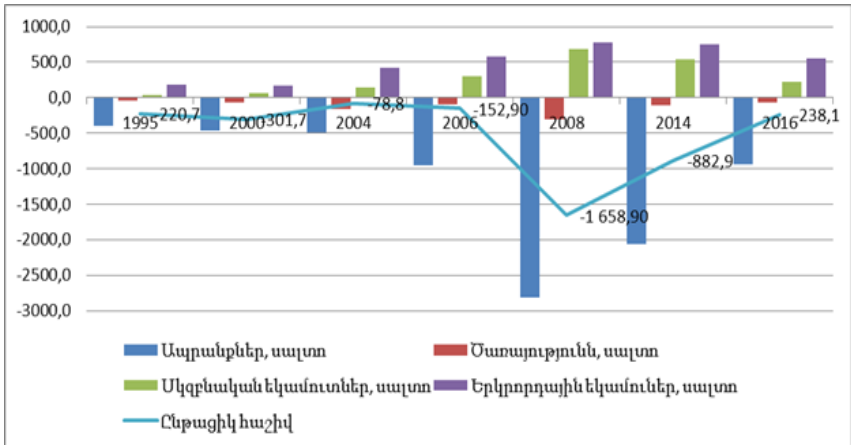
Արենախոսության երրորդ՝ «Վճարային հաշվեկշռի կառավարման արդյունավետության բարձրացման հեռանկարները Հայաստանի Հանրապետությունում» **գլխում** գնահատվել են վճարային հաշվեկշռի վրա ազդող տնտեսական գործընթացների կառավարման և արդյունավետության բարձրացման վրա ազդող գործոնները, առանձնացվել են տնտեսական քաղաքականության առաջնահերթությունները, առաջարկվել և հաշվարկվել են Ընթացիկ հաշվի վրա ցուցանիշների ազդեցության գործոնները:

Տնտեսության արտաքին կայունության տեսանկյունից կարևոր ցուցանիշ է ընթացիկ հաշվի պակասորդը ՀՆԱ-ի նկատմամբ: Հարկ է նշել, որ արտաքին աշխարհի հետ հարաբերություններում Հայաստանը համարվում է փոքր և բաց տնտեսություն ունեցող երկիր, ինչը նշանակում է, որ տնտեսական հոսքերի շարժը դեպի երկիր և երկրից դուրս հնարավորինս ազատականացված է:

ՀՀ տնտեսության զարգացման ամբողջ ընթացքում վճարային հաշվեկշիռը պահպանել է սկզբնական շրջանում ձևավորած հիմնական կառուցվածքը: Ենթարկվելով որոշակի տնտեսական և քաղաքական ազդեցություն-

⁵ <http://www.gov.am/files/docs/1381.pdf>

ների ՀՀ վճարային հաշվեկշռում միայն տեղի են ունեցել այսպես ասած մասշտաբների փոփոխություններ:

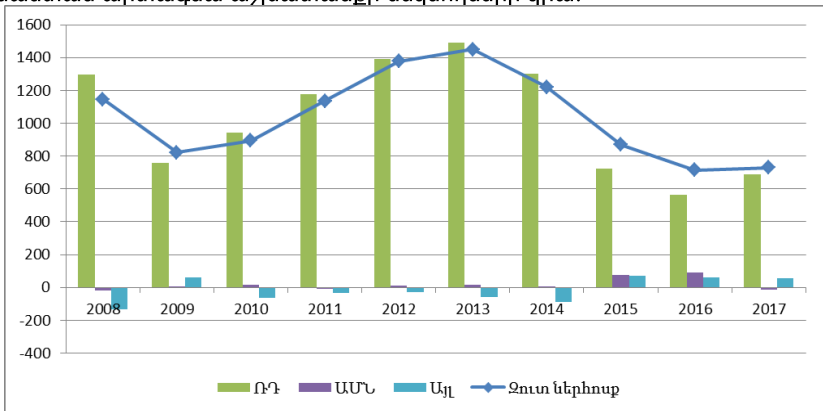
Գծապատկեր 2. Վճարային հաշվեկշռի կառուցվածքը 1995-2016 թթ. համար⁶

Գծապատկերի 2-ից երևում է, որ կառուցվածքային առումով, ամբողջ ընթացքում ՀՀ վճարային հաշվեկշիռը պահպանել է իր տեսքը, այսինքն՝ ընթացիկ հաշիվը կազմող հիմնական չորս ենթահաշիվներից երկուսը՝ ապրանքները և ծառայությունները եղել են բացասական սալտոյով, իսկ սկզբնական և երկրորդային եկամուտները պահպանել են դրական մնացորդը: Կարելի է այնդել, որ ՀՀ տնտեսության արտաքին հատվածը էական փոփոխություններ չի կրել: Միայն ժամանակ առ ժամանակ, կախված տնտեսության արտաքին և ներքին իրավիճակներից, փոփոխվել են գործարքների ծավալները:

ՀՀ վճարային հաշվեկշռի կարգավորման գործում կարևոր դերակատարում ունեն տրանսֆերտները: Մաքսային միությանը անդամակցության հնարավորությունները և դրա ազդեցությունը ՀՀ տնտեսության վրա ուսումնասիրելիս՝ 2013 թվականին կատարված էմպիրիկ գնահատումները ցույց են տվել, որ հատկապես տրանսֆերտների մասով Հայաստանը պետք է ունենար էական աճ, ինչը ոչ միայն կխթաներ ՀՀ տնտեսության աշխուժացմանը և համախառն սպառման աճին, այլև իր դրական ազդեցությունը կունենար ՀՀ վճարային հաշվեկշռի վրա: Այս առումով պետք է նշենք, որ ՀՀ վճարային հաշվեկշռի բացասական մնացորդը ծածկվում է դեպի Հայաստան եկող տրանսֆերտների (70%) և արտաքին գրանտների և ներդրումների հաշվին (30%): Տրանսֆերտների հոսքը դեպի Հայաստան մեծապես կախված է միգրանտներին ընդունող երկրների

⁶ http://www.armstat.am/file/article/bop_10_1.pdf

միգրացիոն քաղաքականությամբ, մինչդեռ ներդրումների ծավալը առավելապես կախված է ընդունող երկրի տնտեսական և քաղաքական վիճակով: Այս համատեքստում ՀՀ անդամակցությունը Մաքսային Միությանը կարծաժամկետ դրական ազդեցություն պետք է ունենար տրանսֆերտների ծավալի աճի և վճարային հաշվեկշռի վրա: Էմպիրիկ ուսումնասիրությունների ժամանակ ընտրվել են այնպիսի փոփոխականներ, ինչպիսիք են Մաքսային միության երկրների և ՀՀ մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ տարբերությունը, միջին աշխատավարձը և Հայաստանի սփյուռքի ազդեցությունը: Ստացված արդյունքները ցույց էին տալիս, որ ՀՆԱ-ների տարբերության աճը 2 դոլարով կառաջացնէր միգրանտներ թվի աճը 1-ով, իսկ Մաքսային միությունում միջին աշխատավարձի աճը 1 դոլարով 1-2 եռամսյակ հետո կհանգեցնէր տրանսֆերտների աճին 1 մլն դոլարով: Այս պարագայում կանխատեսվում էր տարեկան 3% տրանսֆերտների աճ: Սակայն դա տեղի չունեցավ: 2014 թվականի դեկտեմբերին միջազգային տնտեսությունում տեղի ունեցած փոփոխությունները՝ նավթի գների անկումը, ռուսական ռուբլու արժեզրկումը ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ, Ռուսաստանի դեմ արևմտյան երկրների կողմից կիրառվող պատժամիջոցները, փոխեցին իրավիճակը: Ռուբլու արժեզրկումը ուղղակիորեն անդրադարձավ ՀՀ մտնող տրանսֆերտների ծավալների և Ռուսաստան արտագնա աշխատանքի մեկնողների վրա:

Գծապատկեր 3. Ֆիզիկական անձանց ՀՀ բանկերի միջոցով արտերկրներից մուտք եղած տարեկան փոխանցումները 2008-2017թթ. (մլն. ԱՄՆ դոլար)

2017 թվականին 2013 թվականի համեմատությամբ տրանսֆերտների զուտ ներհոսքը կրճատվել է 49.6 տոկոսով, ընդ որում միայն Ռուսաստանի Դաշնությունից կատարված փոխանցումների ծավալը կրճատվել է 38.4 տոկոսով: Նշենք նաև, որ Ռուսաստանից կատարվող դրամական փոխանցումները ընդհանուրի մեջ 2013թ. կազմում էին 75%, իսկ 2017թ. այդ թիվը կրճատվեց հասնելով 60.6%: Միևնույն ժամանակ ԱՄՆ-ից կատարվող

դրամական փոխանցումների ծավալը աճել է՝ 2016թ. կազմելով 84,811 մլն ՀՀ դրամ 2013թ. 62,726 մլն ՀՀ դրամի փոխարեն: Տրանսֆերտների ծավալի այսպիսի կրճատումը փոխհատուցվեց հիմնաանում ՀՀ արտաքին պարտքի հաշվին, որը 2016թ. 2013թ. համեմատությամբ աճել է 530 մլն դոլարով՝ կազմելով 4,405.75 մլն ԱՄՆ դոլար (**տես՝ գծապատկեր 3-ը**):

Հիմք ընդունելով աշխատանքի մեջ քննարկված տեսությունները և ենթադրությունները կապված ընթացիկ հաշվի վրա տնտեսական ցուցանիշների ազդեցության հետ, փորձ է արվել ռեգրեսիոն մոդելի միջոցով գնահատել ՀՀ մակրոտնտեսական մի շարք ցուցանիշների ազդեցությունները ընթացիկ հաշվի վրա:

Գնահատման համար օգտագործվել են 1999-2017թ. եռամսյակային տվյալներ՝ մասնավորապես, ընթացիկ հաշվի եռամսյակային ցուցանիշները, ՀՆԱ եռամսյակային տվյալները, դրամ-դոլար փոխարժեքի կուրսը, ներմուծման և արտահանման ծավալները, ՀՀ արտաքին պարտքը, ոչ ռեզիդենտների կողմից ռեզիդենտներին վճարվող աշխատավարձերի եռամսյակային ծավալները և ֆիզիկական անձանց բանկերի միջոցով փոխանցված ընթացիկ տրանսֆերտների եռամսյակային ծավալները:

Ընթացիկ հաշվի, ներմուծման և արտահանման, արտաքին պարտքի, փոխարժեքի կուրսի, աշխատավարձերի և տրանսֆերտների ցուցանիշները վերցված են ՀՀ ԿԲ պաշտոնական կայք էջից: ՀՆԱ եռամսյակային տվյալները վերցված են ՀՀ ԱՎԾ պաշտոնական կայքից:

Նախնական ռեգրեսիայի արդյունքում ստացված արդյունքները բերված են աղյուսակ 3-ում : Ինչպես երևում է աղյուսակ 3-ից, փոփոխականների մեծ մասը 95% նշանակալիության միջակայքում ոչ նշանակալի են, ուստի դրանք դուրս են հանվել մոդելից:

Արդյունքում գնահատված է միայն արտահանման, ներմուծման և ընթացիկ տրանսֆերտների ազդեցությունը ընթացիկ հաշվի վրա:

Նախքան ռեգրեսիան կատարելը փոփոխականները լուգարիթմվել են ստանդարտացվել և ազատվել տրենդից:

Ընթացիկ հաշվի գնահատման արժեքները⁷

Source	SS	df	MS	Number of obs =	53
Model	19.5830034	7	2.79757191	F(7, 45) =	13.40
Residual	9.39135075	45	.208696683	Prob > F =	0.0000
				R-squared =	0.6759
				Adj R-squared =	0.6255
Total	28.9743541	52	.557199118	Root MSE =	.45683

current_hp	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
transfers_hp	1.153119	.4233543	2.72	0.009	.3004391 2.005798
export_hp	1.443447	.3258403	4.43	0.000	.7871709 2.099723
import_hp	-3.868688	.5810688	-6.66	0.000	-5.039021 -2.698355
rate_hp	.0368952	.2744243	0.13	0.894	-.5158237 .5896141
GDP_hp	.4954055	.453724	1.09	0.281	-.4184414 1.409252
Grossexternaldebt_hp	-.7125418	.6920019	-1.03	0.309	-2.106305 .6812216
salary_hp	-.6345735	.6446322	-0.98	0.330	-1.932929 .6637824
_cons	-.0017619	.0654372	-0.03	0.979	-.1335591 .1300353

Լոգարիթմված շարքերի կիրառումը ունի մի շարք առավելություններ:

1. Նախ՝ այն դեպքում, երբ կախյալ և անկախ փոփոխականների միջև ենթադրվում է ոչ գծային կապ:
2. Բացի այդ, լոգարիթմելով փոփոխականները, կրճատվում է ժամանակային շարքի վարիացիան, և ուստի այս ձևով ռեգրեսիայի արդյունքում ստացված դետերմինացվածի գործակիցը ավելի մեծ է ստացվում, ուստի մոդելի որակը մեծանում է:
3. Մյուս կողմից լոգարիթմելուց հետո ռեգրեսիայի արդյունքում ստացված գնահատականները առավել հեշտ է դառնում մեկնաբանել տնտեսագիտորեն, քանի որ այս դեպքում օգտագործվում է ոչ թե անկախ փոփոխականի մեկ միավոր փոփոխության ազդեցությունը կախյալ փոփոխականի վրա, այլ անկախ փոփոխականի մեկ % փոփոխության ազդեցությունը կախյալ փոփոխականի վրա, որը նույնպես չափվում է տոկոսային արտահայտությամբ:

Այնուհետև ժամանակային շարքերը ստանդարտացվել են (Հավելված 6):

Հաճախ ռեգրեսիայի համար օգտագործվող փոփոխականները տարբերվում են չափման միավորներով և մասշտաբներով: Ուստի հարկ է ազատվել տարբեր չափման մասշտաբներից և բոլոր փոփոխականները ներկայացնել միևնույն չափման միավորով: Այս խնդրից ազատվելու համար օգտագործվում են փոփոխականների ստանդարտացված շարքերը: Ընդ որում՝ ստանդարտացված բոլոր փոփոխականների միջին արժեքները հավասար են 0-ի, իսկ

⁷ Հաշվարկվել է հեղինակի կողմից:

ստանդարտ շեղումները 1-ի: Մաթեմատիկորեն ներկայացնենք ստանդարտացման պրոցեսը.

$$U_t = \alpha + b_1 E_t + b_2 I_t + b_3 T_t + \varepsilon_t, \quad (1)$$

որտեղ՝

U_t -ն ընթացիկ հաշվի ցուցանիշն է,

α -ն հաստատունը,

E_t -ն արտահանման ծավալներն են,

I_t -ն ներմուծման ծավալներն են,

T_t -ն տրանսֆերտները

b_1, b_2, b_3 -ը համապատասխան փոփոխականների գործակիցներն են:

$$U_t - \bar{u} = \alpha + b_1 E_t + b_2 I_t + b_3 T_t + \varepsilon_t - \bar{u} \quad (2)$$

$$U_t - \bar{u} = \bar{u} - b_1 \bar{E}_t - b_2 \bar{I}_t - b_3 \bar{T}_t + b_1 E_t + b_2 I_t + b_3 T_t + \varepsilon_t - \bar{u} \quad (3)$$

$$U_t - \bar{u} = b_1 (E_t - \bar{E}_t) + b_2 (I_t - \bar{I}_t) + b_3 (T_t - \bar{T}_t) + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$U_t - \bar{u} = b_1 * S_E (E_t - \bar{E}_t) / S_E + b_2 * S_I (I_t - \bar{I}_t) / S_I + b_3 * S_T (T_t - \bar{T}_t) / S_T + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$U_t - \bar{u} = b_1 * S_E * \Delta E_t + b_2 * S_I * \Delta I_t + b_3 * S_T * \Delta T_t + \varepsilon_t \quad (6)$$

$$\frac{U_t - \bar{u}}{S_u} = b_1 * \frac{S_E}{S_u} * \Delta E_t + b_2 * \frac{S_I}{S_u} * \Delta I_t + b_3 * \frac{S_T}{S_u} * \Delta T_t + \frac{\varepsilon_t}{S_u} \quad (7)$$

$$\Delta U_t = \beta_1 \Delta E_t + \beta_2 \Delta I_t + \beta_3 \Delta T_t + \Delta \varepsilon_t \quad (8)$$

Այսպիսով՝

$$\Delta U_t = (U_t - \hat{\mu}_u) / S_u, \Delta E_t = (E_t - \hat{\mu}_E) / S_E, \Delta I_t = (I_t - \hat{\mu}_I) / S_I, \Delta T_t = (T_t - \hat{\mu}_T) / S_T, \Delta \varepsilon_t = \varepsilon_t / S_u \quad (9)$$

$\hat{\mu}$ -երը ներկայացնում են համապատասխան փոփոխականների ընտրանքների միջին թվաբանականները, իսկ S-երը ստանդարտ շեղումները:

$\beta_1, \beta_2, \beta_3$ -ը համապատասխանաբար փոփոխականների գնահատված ստանդարտացված պարամետրերն են՝

$$(\beta_1 = b_1 * S_E / S_u, \beta_2 = b_2 * S_I / S_u, \beta_3 = b_3 * S_T / S_u) \quad (10)^8$$

Վերջում շարքերը ազատվել են տրենդից:

Սովորաբար տրենդից ազատվելու համար կիրառվում է Հոդդիկ-Պրեսկոտ ֆիլտրը: Ներկայացնենք այն համառոտ:

Ժամանակային շարքերը ներկայացվում են, որպես 2 մասերի գումար՝

⁸ Բոլոր բանաձևերը մշակվել են հեղինակի կողմից՝ հիմնված Harberger A. C. (1950). Currency depreciation, income and the balance of trade, Journal of Political Economy, 1 սեսույթյան վրա:

$y_t = \tau_t + \epsilon_t$, որտեղ τ_t -ն իրենից ներկայացնում է շարքի տրենդային մասը, իսկ ϵ_t -ն՝ ցիկլային մասը: Հոդրիկ-Պրեսկոտ ֆիլտրի միջոցով առանձնացվում է ցիկլային մասը տրենդայի մասից: Հարց է առաջանում լուծել հետևյալ նվազագույն խնդիրն՝ ըստ τ_t -ի

$$\min_{\tau_t} \left[\sum_{t=1}^T (y_t - \tau_t)^2 + \lambda \sum_{t=2}^T \{(\tau_{t+1} - \tau_t) - (\tau_t - \tau_{t-1})\}^2 \right] \quad (11)$$

որտեղ՝

λ -ն հարթեցման պարամետրն է:

Այն կախված ժամանակային շարքի միջակայքից ընդունում է տարբեր արժեքներ: Մեր դեպքում, երբ ժամանակային շարքերը եռամսյակային են, ընդունված է λ -ն վերցնել 1600:

Ռեգրեսիայի գործակիցների հաշվարկման համար կիրառվող մեթոդներից լայն տարածում ունի հաշվարկման փոքրագույն քառակուսիների մեթոդը (OLS): Այս դեպքում դիտարկվում է եկամուտների անհավասարաչափ բաշխման ուղղակի ազդեցությունը տնտեսական աճի վրա: Ըստ Գաուս-Մարկովի թեորեմի դասական գծային ռեգրեսիոն մոդելի ենթադրությունների պայմաններում OLS գործակիցները բոլոր անշեղ գծային գործակիցների մեջ լավագույն գծային անշեղելի գործակիցներն են՝ BLUE (Best liner unbiased estimators): Ուստի գնահատման ժամանակ հիպոթեզների միջոցով կստուգվեն դասական ենթադրությունների տեղի ունենալը:

Այսպիսով, բոլոր ժամանակային շարքերը լոգարիթմելուց, ապատրենդավորելուց և ստանդարտացնելուց հետո դիտարկենք հետևյալ բազմաչափ գծային ռեգրեսիոն մոդելը:

$$\Delta U_t = \beta_1 \Delta E_t + \beta_2 \Delta I_t + \beta_3 \Delta T_t + \Delta \epsilon_t, \quad t = 1999(q1); 2017(q3) \quad (12)$$

որտեղ՝

ΔU_t - ն ընթացիկ հաշվի փոփոխության տեմպն է,

ΔE_t - ն արտահանման փոփոխման տեմպն է,

ΔI_t - ն ներմուծման փոփոխության տեմպն է,

ΔT_t - ն տրանսֆերտների փոփոխման տեմպն է,

$\Delta \epsilon_t$ - ն սխալներն են:

Stata ծրագրային փաթեթի միջոցով իրականացնելով գնահատում փոքրագույն քառակուսիների եղանակով կստանանք հետևյալ արդյունքները:

**« Հնթացիկ հաշվի փոփոխության տեմպի արժեքները՝ ըստ Stata
ծրագրային փաթեթի⁹ »**

Source	SS	df	MS			
Model	18.2107767	3	6.07025889	Number of obs =	55	
Residual	10.8106314	51	.211973165	F(3, 51) =	28.64	
				Prob > F =	0.0000	
				R-squared =	0.6275	
				Adj R-squared =	0.6056	
Total	29.0214081	54	.537433483	Root MSE =	.46041	

current_hp	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
export_hp	1.535336	.3246266	4.73	0.000	.8836213	2.187051
import_hp	-3.47533	.4256137	-8.17	0.000	-4.329785	-2.620875
transfers_hp	.924516	.1726441	5.36	0.000	.5779184	1.271114
_cons	.0139107	.0620826	0.22	0.824	-.1107254	.1385468

Stata ծրագրային փաթեթի միջոցով իրականացնելով գնահատում փոքրագույն քառակուսիների եղանակով կստանանք հետևյալ արդյունքները:

Ընդհանուր ռեգրեսիայի նշանակալիությունը կարելի է ստուգել Ֆիշերի հայտանիշով: Գնահատման արդյունքներից կարելի է տեսնել, որ $F(3, 51) = 28,64$, ինչը պետք է համեմատել Ֆիշերի բաշխման աղյուսակի 3 և 51 (համարիչի և հայտարարի ազատության աստիճաններն են) ազատության աստիճանների կրիտիկական կետի հետ: Ակնհայտ է, որ գնահատման արդյունքում ստացված արդյունքը գերազանցում է կրիտիկական արժեքը, ինչը նշանակում է, որ ընդհանուր ռեգրեսիայի ոչ նշանակալի լինելու վարկածը մերժվում է:

Յուրաքանչյուր գործոնի նշանակալիությունը ստուգելու համար պետք է համեմատել ստացված t-երի արժեքները Ստյուդենտի բաշխման աղյուսակի համապատասխան t կրիտիկական արժեքների հետ (նշանակալիության մակարդակը վերցված է $\alpha = 0.05$): Ստացված արժեքներից երևում է, որ հաստատումը ոչ նշանակալի է մոդելում, ուստի այն կարող ենք հանել մոդելից:

Դիտարկենք հետևյալ զրոյական հիպոթեզները՝ $H_0 : \beta_1 = 0$, $H_0 : \beta_2 = 0$, $H_0 : \beta_3 = 0$: Արդյունքներից պարզ է, որ համապատասխան հիպոթեզների դեպքում ստացված t արժեքները մոդուլով գերազանցում են Ստյուդենտի բաշխման համապատասխան ազատության աստիճանով t կրիտիկական արժեքներին բոլոր նշանակալիության մակարդակներում, ուստի բոլոր

⁹ Հաշվարկվել է հեղինակի կողմից:

գրոյական հիպոթեզները պետք է մերժել: Այսպիսով՝ մոդելում ներառված բոլոր գործոնները նշանակալի են:

Փոքրագույն քառակուսիների մեթոդով արված ռեգրեսիայի արդյունքում ստացված գնահատականների լավագույն և անշեղ լինելը ենթադրում է դասական պայմանների առկայությունը, որոնցից մեկը սխալների նորմալ բաշխվածությունն է: Ստուգենք սխալի նորմալ բաշխվածությունը Jarque-Bera թեստի միջոցով: Այս թեստի հիմքը սխալի բաշխման 3-րդ և 4-րդ մոմենտների և նորմալ բաշխման 3-րդ և 4-րդ մոմենտների համեմատությունն է: Ինչպես հայտնի է նորմալ բաշխման 3-րդ մոմենտը հավասար է 0-ի, իսկ 4-րդ մոմենտը 3-ի: Ուստի այս թեստում գրոյական հիպոթեզը հետևյալն է՝ $H_0 : S = 0, K = 3$, որտեղ՝

S-ը և K-ն համապատասխանաբար սխալի բաշխման 3-րդ և 4-րդ մոմենտներն են:

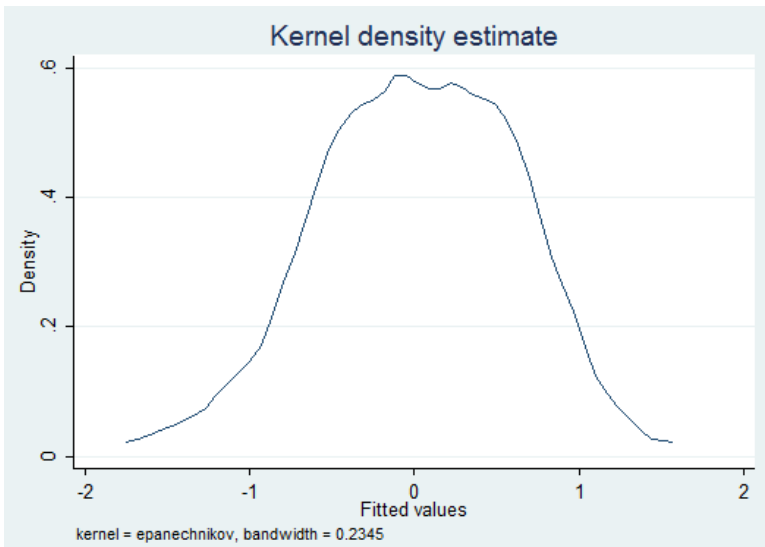
Թեստի արդյունքում ստանում ենք հետևյալ ցուցանիշները

Աղյուսակ 5

Ընթացիկ հաշվի գործոնների թեստավորման արդյունքները

Skewness/Kurtosis tests for Normality					
Variable	Obs	Pr(Skewness)	Pr(Kurtosis)	adj chi2(2)	joint Prob>chi2
residuals	55	0.4471	0.9787	0.59	0.7432

Ինչպես երևում է ստացված p-value արժեքը հավասար է 0,7432, ինչը նշանակում է, որ գրոյական հիպոթեզը հիմք չունենք մերժելու՝ այսինքն՝ սխալները նորմալ են բաշխված:

Գծապատկեր 4. Սխալների բաշխման կենտել կորը¹⁰

Ռեգրեսիայի գործակիցների հաշվարկման փոքրագույն քառակուսիների մեթոդի հիմնական ենթադրություններից է մոդելի մնացորդների՝ հավասար դիսպերսիայով տեղաբաշխումը՝ $E(\varepsilon_t^2) = \sigma^2$ (հոմոսկեդաստիկությունը): Հակառակ երևույթը կոչվում է հետերոսկեդաստիկություն: Հետերոսկեդաստիկության առկայության դեպքում հնարավոր է, որ ստացված գնահատականները լավագույնը չլինեն, և մոդելի t և F թեստերը ճիշտ արդյունքի չեն հանգեցնի: Ուստի, կարևոր է թեստերի միջոցով ստուգել հետերոսկեդաստիկության առկայությունը: Գոյություն ունեն մի շարք թեստեր, որոնք ստուգում են հետերոսկեդաստիկության առկայությունը (Park test, Breusch-Pagan test, White test):

Այս դեպքում հետերոսկեդաստիկությունը կստուգենք Breusch-Pagan թեստի միջոցով: Որտեղ գրոյական հիպոթեզը հաստատուն դիսպերսիայի առկայությունն է (H_0 : Constant variance): Թեստի արդյունքում ստացվել է հետևյալը.

¹⁰ Հաշվարկվել է հեղինակի կողմից:

Breusch-Pagan / Cook-Weisberg test for heteroskedasticity

Ho: Constant variance

Variables: fitted values of current_hp

chi2(1) = 6.12

Prob > chi2 = 0.0133

Հավանականությունը մեծ է 0.01-ից ինչը նշանակում է, որ 99% նշանակալիության մակարդակում զրոյական հիպոթեզը մերժելու հիմք չունենք: Այսպիսով՝ մոդելում առկա է հոմոսկեդաստիկություն: Համաձայն գծային ռեգրեսիայի դասական մոդելի ենթադրությունների՝ համախմբության ռեգրեսիայի ֆունկցիայի սխալների միջև գոյություն չունի հերթական կոռելյացիա կամ ավտոկոռելյացիա: Ավտոկոռելյացիան դիտարկումների միջև եղած կոռելյացիայի կապն է ժամանակի ընթացքում կամ տարածության մեջ:

Ենթադրենք՝ ռեգրեսիայի սխալների միջև գոյություն ունի կախվածություն և այդ կախվածությունը կարելի է ներկայացնել որպես՝

$$\varepsilon_t = \rho\varepsilon_{t-1} + \varepsilon_t \quad (10)$$

որտեղ՝

ρ -ն ավտոկովարիացիայի գործակիցն է,

ε_t -ն ստոխաստիկ սխալն է:

Ավտոկոռելյացիայի դեպքում OLS մեթոդով գնահատված գործակիցները կորցնում են լավագույն գծային անշեղելի գործակից լինելու հատկությունը: Այս դեպքում հնարավոր է ստացված t-երի արժեքները բավականին մեծ լինեն իրական արժեքներից, և ուստի հստակ պատկերացում չեն տա գնահատականների մասին: Գոյություն ունեն ավտոկոռելյացիայի հայտնաբերման մի շարք թեստեր (Breusch-Godfrey, Durbin's alternative test, Durbin-Watson test): Այս դեպքում ավտոկոռելյացիան ստուգենք Breusch-Godfrey Թեստի միջոցով: Այստեղ, որպես զրոյական հիպոթեզ դիտարկված է ավտոկորելացիայի բացակայությունը:

Breusch-Godfrey LM test for autocorrelation

lags(p)	chi2	df	Prob > chi2
1	0.019	1	0.8903

H0: no serial correlation

Հավանականությունը մեծ է 0,05-ից, ինչը նշանակում է, որ զրոյական հիպոթեզը մերժելու հիմք չունենք, ուստի ավտոկորելացիա առկա չէ:

Այսպիսով, հիմք ընդունելով դասական պայմանների առկայությունը

ստացված գործակիցները հիմնավորենք ըստ տնտեսագիտական նշանակության:

Շարքերի համար հաշվարկվել են ստանդարտ շեղումները և ստացվել են հետևյալ արժեքները՝

$$S_U = 0.1902$$

$$S_E = 0.6242$$

$$S_I = 0.6259$$

$$S_T = 0.4415,$$

որտեղ՝

S -երը համապատասխանաբար ընթացիկ հաշվի, արտահանման, ներմուծման և տրանսֆերտների փոփոխման տեմպերի ստանդարտ շեղումներն են:

Այսպիսով՝ արտահանման ծավալների՝ իր միջինից մեկ ստանդարտ շեղումը (0.6242 կամ 62.4%) առաջացնում է ընթացիկ հաշվի փոփոխման տեմպի 29,07% դրական աճ՝

$$\beta_1 * S_U = 1.53 * 19\%$$

Նմանապես ներմուծման փոփոխման տեմպի իր միջինից մեկ ստանդարտ շեղումը (աճը երկարաժամկետ տրենդից) առաջացնում է 65.93% ընթացիկ հաշվի փոփոխման տեմպի բացասական փոփոխություն, և տրանսֆերտների փոփոխման տեմպի մեկ ստանդարտ շեղումը իր միջինից (աճը երկարաժամկետ տրենդից) կառաջացնի 17.48% ընթացիկ հաշվի փոփոխման տեմպի դրական փոփոխություն:

Եզրակացություններ բաժնում ամփոփված են հետազոտության արդյունքները և բերված են առաջարկությունները, որոնք վերաբերում են վճարային հաշվեկշռի կառավարման հիմնախնդիրներին: Մասնավորապես՝

1. Վճարային հաշվեկշռի կայունության և կառավարման արդյունավետության վերլուծությունները բազմաթիվ են և բազմատեսակ իրենց մոտեցումներով, գործոնների ընտրությամբ, երկրների ընդգրկվածությամբ: Աշխատանքում իրականացվել է գործոնային ն վերլուծություն վճարային հաշվեկշռի կառուցվածքի առանձին բաղադրիչների միջև, դրանք համեմատվել են զարգացած երկրների համանման բաղադրիչների հետ: Արդյունքում, հիմնավորվել է, որ ժամանակի ընթացքում, երբ երկրները հասնում են որոշակի զարգացած փուլի, ձևավորում են ընթացիկ հաշվի հավելուրդ՝ վճարելու կուտակված արտաքին պարտավորությունները, ինչպես նաև արտահանում կապիտալ դեպի ցածր զարգացած երկրներ:

2. Վճարային հաշվեկշռի վճարունակության պայմանը ենթադրում է սպասվող եկամտային հոսքերի միջոցով երկրի զուտ արտաքին պարտքի վճարման հնարավորություն միջինժամկետ և երկարաժամկետ հատվածում: Իրացվելիության պայմանը ենթադրում է, որ յուրաքանչյուր առանձին տարվա արժույթային հոսքերը (ընթացիկ և ֆինանսական հաշիվները) պետք է լինեն հավասարակշռված՝ առանց ԿԲ պահուստների փոփոխության: Քաղաքականության կայունության պայմանը ենթադրում է, որ վերոնշյալ վճարունակության և իրացվելիության պայմանները ապահովվում են կայուն քաղաքականության միջոցով՝ առանց անկայունության հիմնախնդիրների հարուցման:

3. Ընթացիկ հաշվի կայունության և դրա ուղենշային մակարդակների գնահատման հիմնախնդիրները հաճախ քննարկվում են միևնույն համատեքստում: Սույն աշխատանքի շրջանակներում ևս քննարկվել է ՀՀ ընթացիկ հաշվի կայունության գնահատման մի շարք մոտեցումներ, որոնք անդրադառնում են կայունության վերլուծությանը (սպառման միջժամանակային հարթման և խնայողություններ-ներդրումներ մոտեցումներ), ընթացիկ հաշվի միջնաժամկետ և երկարաժամկետ որոշիչների և կայուն մակարդակների բացահայտմանը (կայունության հաշվարկային մոտեցումներ, ընթացիկ հաշվի նորմի գնահատում), ինչպես նաև ընթացիկ հաշվի շարժը բացատրող վարքագծային գործոնների բացահայտմանը և ազդեցությունների գնահատմանը:

4. Հաջորդ կարևոր եզրակացությունը վերաբերում է կապիտալ տրանսֆերտների կայուն հոսքերին, որի պայմաններում ընթացիկ հաշվի պակասուրդի կայունության մակարդակը կարող է ավելի բարձր լինել: Չնայած սույն մոտեցման կիրառության ժամանակ հաճախ ենթադրվում է, որ երկարաժամկետում այն զուգամիտում է գրոյի, ինչը կընդունվի նաև մեր կողմից հաշվարկների կատարման ժամանակ, այնուամենայնիվ, կայուն կապիտալ հոսքերի պայմանը կկիրառվի հաջորդիվ ներկայացվող մոտեցումների շրջանակում:

5. Ընթացիկ հաշվի օպտիմալ մակարդակի գնահատումը ենթադրում է դրա անկայունության հնարավոր իրավիճակների բացահայտում, ինչը կարող է հանգեցնել վճարային հաշվեկշռի կամ արժույթային ճգնաժամերի առաջացմանը: Չնայած նման ձևակերպմանը՝ ընթացիկ հաշվի կայուն մակարդակների գնահատման՝ գրականության մեջ ներկայացված մոտեցումները, հիմնվելով հիմնարար գործոնների ուսումնասիրության վրա, այնուամենայնիվ շրջանցում են բուն ճգնաժամերի դրսևորման հիմնախնդիրները: Հետևաբար՝ անդրադառնալով ընթացիկ հաշվի պակասուրդի հիմնախնդրին՝ որպես արժույթային և ընդհանրապես տնտեսական ճգնաժամերի առաջացման հիմնարար գործոնի, և հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ այն հանդիսանում արժույթային ճգնաժամերի կանխատեսման լավագույն առաջանցիկ փոփոխականներից մեկը:

6. Ռեգրեսիոն հավասարումների միջոցով հիմնավորվել է, որ ՀՀ-ում արտահանման ծավալների՝ իր միջինից մեկ ստանդարտ շեղումը առաջացնում է ընթացիկ հաշվի փոփոխման տեմպի 27,4% դրական աճ: Նմանապես

ներմուծման փոփոխման տեմպի իր միջինից մեկ ստանդարտ շեղումը (աճը երկարաժամկետ տրենդից) առաջացնում է 71,41% ընթացիկ հաշվի փոփոխման տեմպի բացասական փոփոխություն, և տրանսֆերտների փոփոխման տեմպի մեկ միավոր շեղումը իր միջինից (աճը երկարաժամկետ տրենդից) կառաջացնի 19,45% ընթացիկ հաշվի փոփոխման տեմպի դրական փոփոխություն:

Ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլվել են հեղինակի հետևյալ գիտական հոդվածներում՝

1. Մկրտչյան Ն.Ս., «Վճարային հաշվեկշռի ընթացիկ հաշվի կառավարման գերակայությունները ՀՀ-ում»: «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» #5-6 -(201-202), 2017, էջ 38-41:
2. Մկրտչյան Ն.Ս «Մակրոտնտեսական զուգանիշների ազդեցությունը երկրի վճարային հաշվեկշռի վրա»: «Տնտեսության զարգացման և կառավարման հիմնախնդիրները»: Օր-Դար հրատ., 2017, էջ 176- 184:
3. Մկրտչյան Ն.Ս «Տնտեսական քաղաքականության առաջնահերթությունները վճարային հաշվեկշռի բարելավման գործում»: «Այլընտրանք» Գիտական հանդես, #3, սեպտեմբեր, 2017, էջ 117-121:
4. Մկրտչյան Ն.Ս «Վճարային հաշվեկշռի էությունը և կառուցվածքը ՀՀ-ում»: «Սոցիալ-տնտեսական զարգացման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում»: Գիտական հոդվածների ժողովածու, 2017, էջ 135-139:
5. Mkrtchyan N.S. «The Essence of of the balance of payments in the RA». Развитие и актуальные вопросы современной науки: международный научный журнал №2 (2) / под ред. В.И. Вахрушева. – Магнитогорск : ИП Вахрушев В.И., 2017, с. 34-38.
6. Mkrtchyan N.S. «Issues of management and enhancement of efficiency of economic processes affecting the balance of payments». 8th International Conference «Recent trend in Science and Technology management» Held by SCIEURO in London 23-29, July 2017 , pp. 79-86.

НАРЕК СААКОВИЧ МКРТЧЯН

ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПЛАТЕЖНЫМ БАЛАНСОМ В РА

Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.02 - «Экономика, управление хозяйством и его секторами».

Защита состоится 4-го мая 2018 года, в 15.00 часов на заседании Специализированного совета 015 ВАК РА по экономике, действующего в Ереванском государственном университете, по адресу: г.Ереван, 0009, улица Х.Абовяна 52.

РЕЗЮМЕ

Цель и задачи исследования. Основной целью диссертационного исследования является анализ структуры платежного баланса, факторов, обуславливающих ее, и разработка механизмов, направленных на улучшение платежного баланса.

Исходя из вышепредставленной цели, в работе поставлены следующие задачи:

- исследовать сущность, принципы и структуру платежного баланса;
- представить методы управления платежным балансом и подходы к их оценке на основе изучения специальной литературы;
- оценить воздействие макроэкономических показателей на платежный баланс страны;
- выделить приоритеты управления текущим счетом платежного баланса в РА и за рубежом;
- предложить пути повышения эффективности управления экономическими процессами, влияющими на платежный баланс;

- скоординировать приоритеты экономической политики в деле улучшения платежного баланса.

Объект и предмет исследования. Объектом исследования является платежный баланс РА, а предметом исследования – проблемы повышения эффективности управления платежным балансом и пути их решения.

Основные научные результаты исследования и их новизна.

В ходе исследования разработаны и получены результаты теоретического и практического значения, научная новизна которых заключается в следующем:

1. Выявлены экономические процессы, влияющие на состояние платежного баланса в деле развития экономики РА, а также разработаны подходы к повышению эффективности управления платежным балансом.

2. В результате согласования приоритетов экономической политики РА разработана и рассчитана эконометрическая модель, посредством которой обосновано воздействие экспорта, импорта и частных трансфертов на процесс управления платежным балансом.

3. На основе систематизации и оценки макроэкономических показателей выделены приоритеты управления платежным балансом и предложено осуществить адресные мероприятия, направленные на улучшение платежного баланса.

NAREK SAAK MKRTCHYAN

THE ISSUES OF MANAGING THE BALANCE OF PAYMENT IN RA

The abstract of the dissertation for the pursuing of the PhD in the field “Economics and Management of Economy and its Spheres” 08.00.02

The defense of the dissertation will take place on 4-th May 2018 at 15.00 at the Meeting of the Specialized Council 015 in Economics of SCC of RA acting at the Yerevan State University. Address: Republic of Armenia, Yerevan, 0009, 52 Kh.Abovyan str.

ABSTRACT

The Purpose and Objectives of the Research: The main goal of the dissertation research is to analyze the structure of the balance of payments, the factors that determine it, and the development of mechanisms aimed at improving the balance of payments.

Based on the above goal, the following tasks are set:

- to explore the essence, principles and structure of the balance of payments;
- to present methods of managing the balance of payments and approaches to their assessment based on the study of special literature;
- to assess the impact of macroeconomic indicators on the country's balance of payments;
- to highlight priorities for managing the current account of the balance of payments in Armenia and abroad;
- to suggest ways to improve the management of economic processes that affect the balance of payments;

- to coordinate the priorities of economic policy in improving the balance of payments.

Object and subject of research. The subject of the study is the balance of payments of the RA, and the subject of the study is the problems of improving the management of the balance of payments and ways to solve them.

The Main Research Results and Scientific Novelty of the Dissertation Thesis:

In the course of the research, the results of theoretical and practical significance have been developed and obtained, the scientific novelty of which is as follows:

1. Economic processes influencing the balance of payments in the development of the economy of the Republic of Armenia have been identified, and approaches to improving the management of the balance of payments have been developed.

2. As a result of the coordination of the priorities of the economic policy of the Republic of Armenia, an econometric model has been developed and calculated, through which the impact of exports, imports and private transfers on the balance of payments management process is justified.

3. Based on the systematization and evaluation of macroeconomic indicators, the priorities for managing the balance of payments are identified and it is proposed to implement targeted measures aimed at improving the balance of payments.